

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Villstads kyrkogård

*Villstads socken i Gislaveds kommun
Jönköpings län, Växjö stift*

Rapport, foto och ritningar: Robin Gullbrandsson
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryckning och distribution: Lena Sletteberg

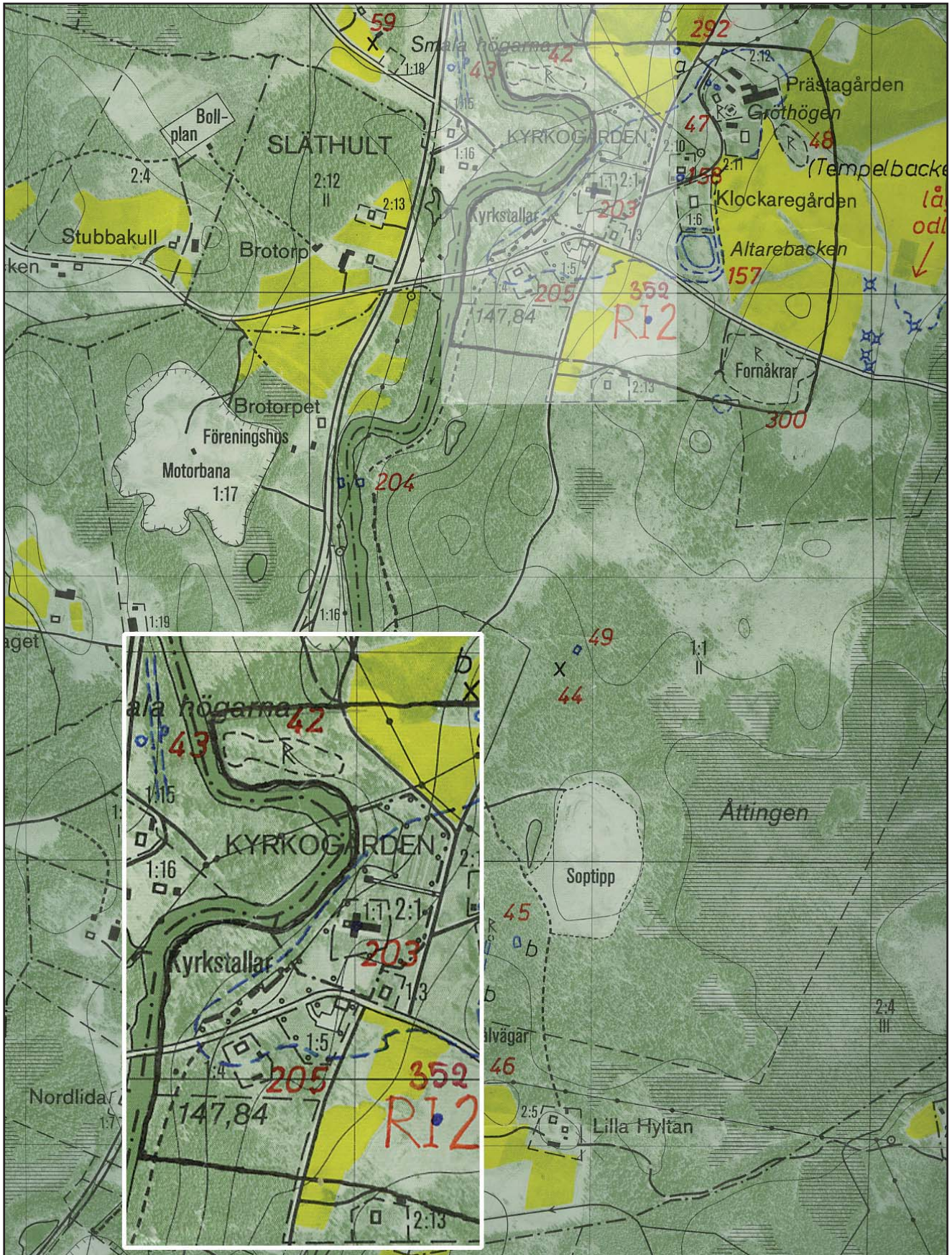
Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2007

Innehåll

Inledning	5
Bakgrund	5
Syfte	5
Inventeringens uppläggning	5
Allmän kyrkogårdshistorik	7
Sammanfattande beskrivning	9
Villstads kyrkogård.	10
Kyrka och kyrkomiljö	10
Kyrkogårdens historik	11
Beskrivning av kyrkogården idag	14
Allmän karaktär	14
Omgärdning.	14
Ingångar	15
Vegetation.	15
Gångsystem.	15
Gravvårdstyper	15
Bårhus.	16
Ekonomibyggnad	16
Beskrivning av enskilda kvarter.	17
Kvarter A och B	17
Allmän karaktär	17
Gravvårdstyper	17
Kulturhistorisk bedömning och karaktär.	18
Kvarter C	19
Allmän karaktär	19
Gravvårdstyper	19
Kvarter D	22
Allmän karaktär	22
Gravvårdstyper	22
Kulturhistorisk bedömning och karaktär	23
Kvarter E	23
Allmän karaktär	23
Gravvårdstyper	23
Kulturhistorisk bedömning och karaktär.	24
Nya kyrkogården och minneslundan	24
Allmän karaktär	24
Gravvårdstyper	25
Kulturhistorisk bedömning och karaktär.	25
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet	26
Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:.	27
Referenser.	28
Arkiv.	28
Tryckta källor	28
Tekniska och administrativa uppgifter	28

Utdrag ur ekonomiska kartans blad Villstad 5D 8e.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Växjö stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2006 och det beräknas avslutas under år 2008. Inventeringen berör samtliga till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdar och begravningsplatser, även sådana som har tagits ur bruk. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

Den stiftsövergripande inventeringen syftar till att lyfta fram kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (genom kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. I möjligaste mån har också samfälligheternas eller församlingarnas egna arkiv använts. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från befintlig litteratur däribland hembygds litteratur. Äldre fotografier har också använts för att kunna tolka händelser i kyrkogårdens historia. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Växjö stift, respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrkogård görs en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande beskrivning av kyrkogården och samtliga kvarter. Vidare görs kulturhistoriska bedömningar över varje kvarter och en sammanfattande över hela kyrkogården där de kulturhistoriska värdena lyfts fram.

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representant från Länsstyrelsen i Jönköpings län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd som påverkar det kulturhistoriska värdet skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen. Varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Robin Gullbrandsson vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen, i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de också ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat. De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, ibland manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hör även stigluckan som både hade en symbolisk som praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man fortsatte dock den förkristna sedvänjan att gravsätta folk efter deras gårds- eller bytillhörighet, antingen i smala tegar eller i kvartersliknande grupper. Till ovanligheterna hörde att man satte en vård över graven, som istället endast markerades av en jordhög. Om en vård sattes upp var den av trä, undantagsvis av sten eller smide. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården på ett nyttobetonat sätt, nämligen som betesmark. Det ingick troligen i många klockares löneförmåner att ha sina djur betandes på kyrkogården.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjar förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 har många landsortskyrkogårdar kvar den typiskt medeltida ängskaraktären. Förnyelsen börjar i städerna, genom att gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjuds av hygieniska skäl. Enligt en kunglig förordning från 1815 måste begravingar innanför stadskärnan upphöra och begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – anläggas utanför stadsbebyggt område. Vidare skulle staten genom Överintendentsämbetet ansvara för att de blev prydligt och hälsosamt anlagda. Runt om i landet anläggs begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anläggs med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I de arkitektoniskt anlagda begravningsplatserna exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man hörde till ersattes nu av så kallade köpegravar och allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som ville och hade förmåga att köpa sin gravplats både fick en större sådan för hela sin familj och en bättre placering utmed gångar eller nära entréerna.

Köpegravarna anlades med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar. Andra begravdes kostnadsfritt utmed den allmänna linjen där man gravsattes i en kronologisk ordning, tätt intill den som hade begravts före och oberoende om ens man eller hustru eller övrig familj låg på annan plats. Gravvårdarna var oftast mycket små och oansenliga.

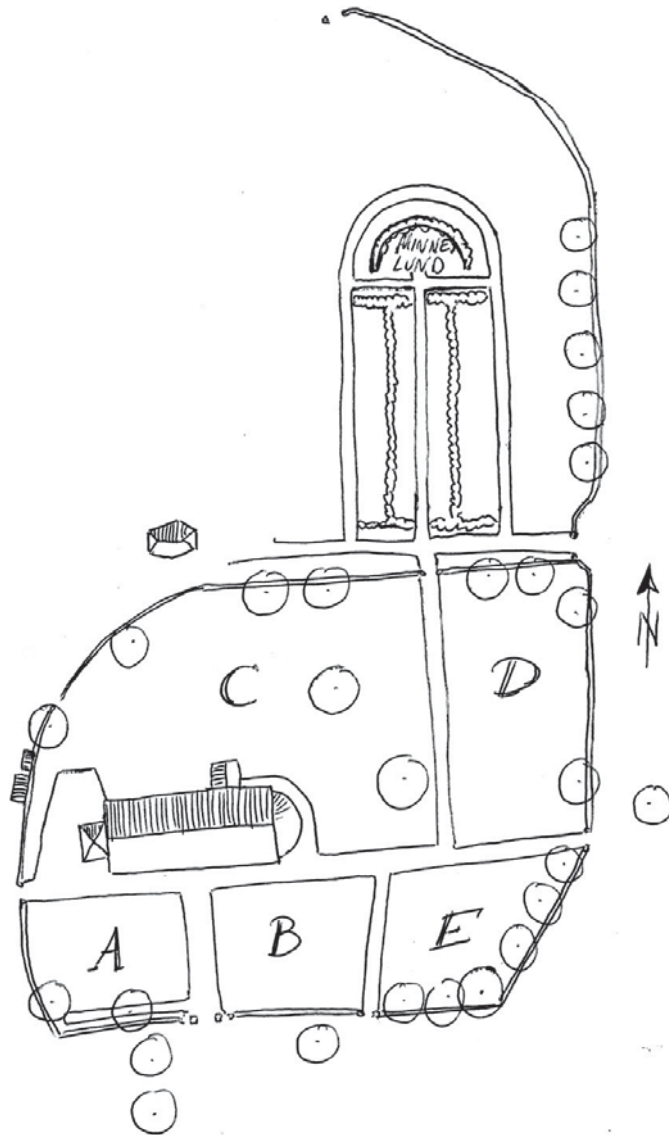
Trädkransen introduceras först på städernas begravningsplatser men når under 1800-talets slut även allt fler landsortskyrkogårdar. Då introduceras också de typiska sorgeträden med hängande växtsätt. I början av 1900-talet planläggs även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglar ett socialt uppdelat samhälle. Företeelsen levde kvar till in på mitten av 1900-talet (upphörde officiellt 1964) och ersattes då av kvarter med gravar i långa rader längs med rygghäckar. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgärdningar och grusbäddar för att ersätta det med gräsmattor. Den sociala utjämnningen av ståndssamhället avspeglas på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar, oftast utförda i det liggande formatet 60x80 cm.

Från och med 1980-talet blir gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser vi en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds. Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också minneslundar för askor som grävs ner anonymt utan plats för namn men med gemensam plats för blommor, askgravlundar med en ofta konstnärligt utformad gemensam plats för namn och smyckning, kistminneslundar där kistor begravs anonymt och utan plats för namn, samt kistgravlundar där kistor begravs anonymt men där det finns en gemensam plats för namn och utsmyckning. Till detta kommer också de muslimska områdena, som ännu främst förekommer på stadskyrkogårdarna.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas, nämligen skogskyrkogården. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. Endast sällan eller i begränsad omfattning används planterade och kultiverade träd.

Sammanfattande beskrivning

Villstads kyrkogård har medeltida ursprung. Kyrkogården består av en gammal och en ny del med var sina kallmurar och ingångar. Den gamla delen har ett rikt gravvårdsbestånd från 1700-talet till idag. Den tidigare sekelskifteskaraktären med grusgravar är idag utslätad till förmån för sammanhängande gräsmattor. Den nya delen anlades 1958 och har en tidstypiskt stram prägel.

Schematisk planritning av Villstads kyrkogård upprättad av författaren efter befintligt ritningsmaterial. Gravkvartersbeteckningarna är författarens egna. Nya kyrkogården är den norra delen.

Kyrka och kyrkogård från norr. Nya delen ligger närmast.

Villstads kyrkogård

Kyrka och kyrkomiljö

Villstads socken på båda sidor om Nissan utgörs av skogsbygd, i nordväst mycket kuperad kring Österåns källor. I öster bildar den stora Risamossen gräns. Längs Nissan löper den gamla färdleden Nissastigen, vilken i höjd med Villstads kyrkby möter en annan gammal landsväg, från Värnamo. Fornlämningsbilderna är relativt rika med flera järnåldersgravfält längs Nissans dalgång. Sockennamnet uppträder i skrift första gången 1268. Villstad var in på 1900-talet moderförsamling för Båraryds och Våthults församlingar. Av större gårdar kan nämnas de gamla säterierna Sännås och Isberga, vilka under 1700-talet ägdes av släkten Lillienberg. Jordbruket var förr magert p.g.a. den dåliga jordmånen. Olika hantverk och skogsbruk var viktiga binäringar. Till viss del ökades åkerarealerna under 1800-talet genom utdikningar. 1882 invigdes järnvägen Halmstad – Nässjö, längs vilken socknen hade stationer i Skeppshult och Smålandsstenar. På dessa platser uppstod stationssamhällen med industriell prägel. Smålandsstenars Ångsåg och Snickerifabrik var den första fabrik som startades. Skeppshult växte fram som en stor bruksort.

Kyrkstallarna.

Kyrkbyn ligger på en moränryggssluttning öster om Nissans branta dalgång. Landskapet är öppet med åker, hagmark och lövträdsdunkar. Kyrka och kyrkogård ligger vid Nissans ravin. Söder om kyrkogården utbreder sig en stor, delvis grusad kyrkvall med några äldre lövträd. I slänten väster om vallen står kyrkstallarna, fem välbevarade längor från 1800-talets mitt med rödfärgad locklistpanel

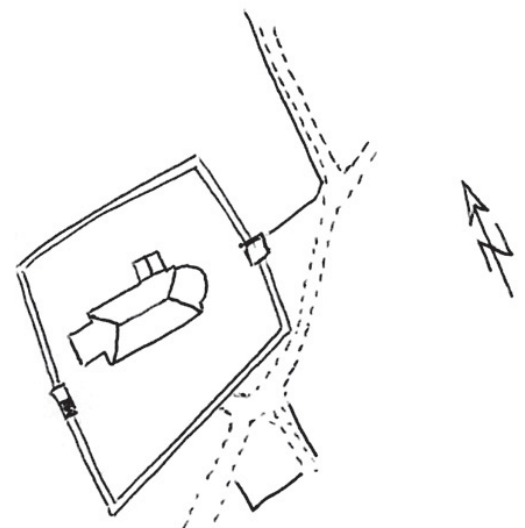
och sadeltak täckta med enkupigt handslaget lertegel. Söder om kyrkvallen löper vägen till Reftele, vilken kantas av gamla alléer med lönnar. Mitt för kyrkvallen står den f.d. skolan från 1926, nu församlingshem. Byggnaden bär rödfärgad locklistpanel samt brutet tak med kupa och lertegel. Från samma tid och i samma utförande är den gamla lärarbostaden vid kyrkvallens östra sida. På höjden öster om kyrkogården ligger prästgården med mangårdsbyggnad från 1858 och Klockaregården med boningshus från 1860 och arrendatorsbostad från 1796. Vid prästgården och i sluttningen norr om kyrkogården ligger järnåldersgravfält. Villstads kyrka är uppförd 1793 som en gustaviansk salkyrka med rundat kor och huvförsett torn. Den återställdes efter en brand 1910. Rester av den medeltida romanska kyrkans murverk finns i det befintliga. Fasaderna bär en gråbruten spritputs och de branta takfallen täcks av kopparplåt. Kyrkbyn är klassad som riksintresse för kulturmiljövården och är tillika naturreservat.

Kyrkogårdens historik

Kyrkogården har liksom kyrkan medeltida ursprung. På en avmätningsskarta från 1783 kan man se kyrkogårdens utsträckning innan utvidgningen 1814 – 15. Planen är närmast kvadratisk med centralt placerade stigluckor i väster och öster. Söder om kyrkan står en klockstapel. På en storskifteskarta från 1813 ser vi att den nuvarande kyrkan uppförts. 1814 – 15 utvidgades kyrkogården, sannolikt åt söder, varvid hörnens vinklar där blev räta. Stigluckorna i söder och öster revs och ersattes av ingångar med putsade, huvtäckta pelare. I samband med dessa arbeten måste kyrkogårdsmuren av sten ha tillkommit. Denna har dock senare utökats och omlagts, men den västra sträckningen torde ännu vara ursprunglig. 1829 uppgavs att ”utom kyrkomuren äro flere träd planterade”. 1833 skall kyrkogården ha fått en mindre utökning, oklart i vilken riktning, men det bör ha varit åt norr. 1855 revs den västra stigluckan och ersattes av putsade pelare. 1857 – 58 företogs en större utvidgning som bör ha skett åt öster. 1869 tycks man ha infört linjebegravning. Endast ett mindre antal platser köptes för familjegravar. Detta verkar bli vanligt först in på 1900-talet. 1881 utvidgades kyrkogården åt nordost och 1902 på ett donerat område, öster om prästgårdsvägen. Sistnämnda torde vara kyrkogårdens sydöstra hörn. Vid nämnda tillfälle verkar det troligt att södra kyrkogårdsmuren omlades och fick nuvarande utsida av kanthuggen granit. 1916 började kyrkorådet spara äldre vårdar och placera dem längs västra kyrkogårdsmuren. Under 1900-talets första hälft var kyrkogården strikt planerad med rätvinkliga grusgångar mellan gravkvarteren och dess gravrader. I första hand den södra sidan upptogs av köpegravar, ofta med grusbädd och häck- eller stenram. Enhetligaste intrycket tycks sydöstra delen av kyrkogården gjort i detta hänseende med enbart häckinramade grusgravar. Nordöstra delen av kyrkogården tycks ha varit allmän

Kyrka och kyrkogård från öster. F.d. skola och lärarbostad till vänster.

Avritning av kyrkogården från storskifteskartan från 1813. Den visar kyrkogårdens ursprungliga utsträckning.

Flygfotografi från 1936. Kyrkogårdens sydöstra kvarter består helt av häckinramade grusgravar. I övriga kvarter är det ännu en blandning av gräs och grus. Nordöstra kvarteret har karaktär av allmän linje med små gravkullar. JLM.

linje, dock ej renodlad med enbart ensamgravar. 1943 försågs kyrkogårdsentréerna med nya smidesgrindar, ”Paradisets portar”, ritade av Kooperativa Förbundets arkitekt Dag Ribbing, Stockholm.

1958 utvidgades kyrkogården åt norr i enlighet med ett förslag av stadsträdgårdsmästare Ivar Andersson, Jönköping. Denna nya del inkorporerade en mindre gräsplan avsedd för friluftsandakter. Gravvårdarnas höjd begränsades till 90 cm. På gamla kyrkogården fanns tidigare inga fixa regler. Ett bårhus uppfördes efter ritningar av arkitekt Boo D:son Widén och nämnde Ribbing ritade entrén till nya kyrkogården. Under 1900-talets senare del har grusgångar och grusbäddar med inramning i stor utsträckning borttagits på gamla kyrkogården, till förmån för sammanhängande gräsytor.

Händelsehistorik

Medeltid
Kyrkogården anläggs.

1814 – 15
Kyrkogården utvidgas, troligen åt söder. Stigluckor i söder och öster ersätts av putsade pelare. Kyrkogårdsmur av sten. (Ny Små-

landsbeskrifning)

1833

Utvidgning, troligen åt norr. (Ny Smålandsbeskrifning)

1857 – 58

Stor utvidgning, troligen åt öster. (Ny Smålandsbeskrifning)

1869

Linjebegravning införs. (JLM)

1881

Utvidgning åt nordost. (Ny Smålandsbeskrifning; Växjö stifts frågelista)

1902

Utvidgning, troligen åt sydost. (Ny Smålandsbeskrifning; Växjö stifts frågelista)

1943

Ny kyrkogårdsgrindar. Arkitekt Dag Ribbing, Kooperativa Förbundets Arkitektkontor, Stockholm. (JLST)

1958

Utvidgning åt norr. Stadsträdgårdsmästare Ivar Andersson, Jönköping. Bårhus. Arkitekt Boo D:son Widén. Entréparti. Arkitekt Dag Ribbing, Kooperativa Förbundets Arkitektkontor, Stockholm. (JLST)

Fotografi taget av Uno Träff ca 1970, vilket visar hur kyrkogården tedde sig innan grusbäddar och gravramar började plockas bort. Ur Träff "Villstads kyrka" (1970).

Kyrkogården från sydost.

Beskrivning av kyrkogården idag

Allmän karaktär

Villstads kyrkogård består av en gammal och en ny del, avskilda genom murparti. Gamla kyrkogården har en närmast rektangulär plan med rundade respektive fasade hörn i nordväst och sydost. Kyrkan står mitt på den västra hälften, med koret sedvanligt vänt mot öster. Söder om kyrkan ligger två jämnstora kvarter som här kallas A och B. Norr och öster om kyrkan är ett stort, numera sammanhängande kvarter som jag benämner C. I gamla kyrkogårdens nordöstra hörn finns ett kvarter som kallas D och i det sydöstra ett som kallas E. Norr om gamla kyrkogårdens östra hälft utsträcker sig den nya delen från 1958. I vinkeln mellan denna och gamla delens västra hälft står ett bårhus. I backen väster om gamla kyrkogården är en ekonomibyggnad sammanbyggd med kyrkogårdsmuren.

Omgärdning

Gamla kyrkogården omges av kallmurar från 1815 – 1902 i skalmursteknik. De är 0,5 till 1,5 meter höga och ca 0,5 meter breda, lägst i väster och högst i söder. Profilen är något avsmalnande uppåt. Murarna består av hällar och block av marksten i skiftande storlekar. På murkrönet växer mossor. Åt söder är murens yttersida klädd med stora kanthuggna granitblock i två jämna skift. Denna del är tillkommen kring 1900. Murens sydvästra del har en vall på insidan. Nya kyrkogården begränsas åt öster och norr av en drygt 1 meter hög och nästan lika bred kallmurad skalmur av kanthuggen granit i tre jämna skift. Murkrönet är beväxt med mossa.

Ingångar

Kyrkogårdens huvudingång är i söder mitt för kyrkans sydport. Denna har fyra slätputsade och vitkalkade grindstolpar med korsprydda kopparplåtshuvar. Dessa är från 1815 och uppbär smidesgrindar, formgivna 1943 av arkitekt Dag Ribbing, med stiliserade växtslingor. Samma slags smidesgrindar sitter i östra och västra ingången. Stolparna där och vid passagen mot nya kyrkogården har ett identiskt utförande, slätputsade och vitkalkade med kopparplåtshuvar. De härrör från 1855 – 1881. I södra muren finns en liten ingång från ca 1900 med en smidesgrind med bandjärnsrosetter och spjutspetsar, upphängd på huggna granitstolpar med fasade hörn och toppigt krön. Nya kyrkogården har ett något indraget entréparti på östra sidan vid anslutningen till gamla delen. Dess strama pargrind i smide med spjälor är ritad av nämnde Ribbing och hänger mellan murade stolpar av stora granitkvadrar, avtäckta med mindre hällar.

Vegetation

Gamla kyrkogården omges av rester av en trädkrans. Längs norra och södra muren växer en handfull gamla lönnar. I öster växer några gamla lindar och en alm. En oxel och en lönn är nyplanterade. Vid södra kyrkogårdsmuren växer en stor gammal kastanj. En stor gammal lönn växer öster om koret och utgör tillsammans med två hängalmar, s.k. sorgeträd, en stämningsskapande faktor på kyrkogården. Längs nya kyrkogårdens mur växer två lindar och nyplanterade oxlar. I väster begränsas denna del av dalgångens täta lövträdsvegetation.

Gångsystem

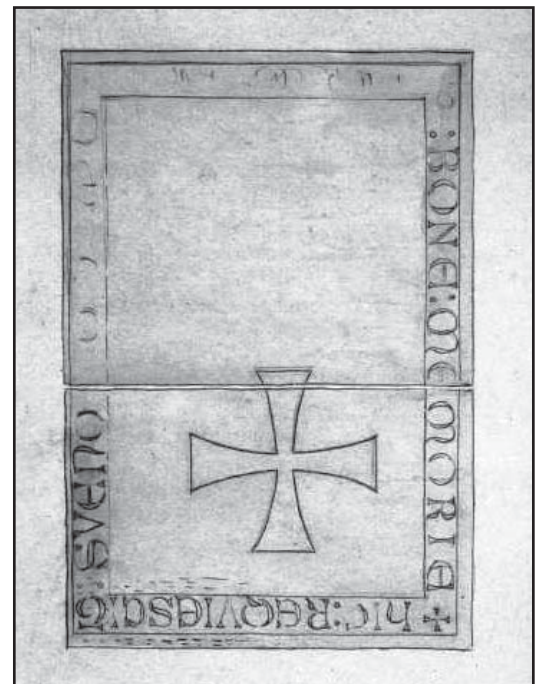
Gamla kyrkogården genomlöps av några få breda grusgångar, rätvinkligt utlagda från ingångarna. På nya kyrkogården är likaså några få breda grusgångar. Den ena löper rakt från ingången till bårhuset och den andra avgränsar gravkvarteren. Fram till kyrkogårdens ceremoniplats/minneslund leder en rak gång belagd med råbrutna plattor av rödaktig kalksten. Denna är en fortsättning på gången från gamla kyrkogården.

Gravårdstyper

Kyrkogården kan uppvisa gravkonst från medeltiden fram till idag. Från medeltiden finns en gravhäll och eventuellt ett ristat gravkors i granit. Från 1700-talets slut finns några s.k. parstenar huggna i sandsten och resta över äkta makar. Från 1700-talet ända fram till 1870-talet har man huggit en slags enkla gravvårdar av granitflis, ofta med profilerat krön och ristad inskription. Ibland är de endast nödtorftigt tillhuggna. Dessa var en vanlig typ på kyrkogården ännu vid 1900-talets början, liksom de särpräglade smideskors med löv, av vilka endast ett är bevarat. Dessa vårdtyper representerar den

Kyrkogårdens huvudingång från 1815 med smidesgrindar ritade av arkitekt Dag Ribbing 1943, "Paradisets portar".

Kyrkogårdens äldsta gravvård, en medeltida häll, avtecknad av Eric Ihrfors på 1880-talet. ATA.

Högresta vårdar av svart granit från förra sekelskiftet.

Bårhus från 1958 ritat av arkitekt Boo D:son Widén.

hantverksmässiga gravkonstframställningen innan industrialismen. Från förra sekelskiftet finns flera industriellt framställda, resliga gravvårdar av granit i form av bl.a. obelisker och bautastenar, sin tids statusmarkörer efter döden. Under mellankrigstiden fick stenarna en annan form, låg och bred. Ofta gavs de klassiserande drag med tempelgavel och kolonner. En stor del av gravarna från förra sekelskiftet och tiden fram till 1950 har haft grusbädd och häckinramning, av vilket idag inget kvarstår. Flera typer var samkomponerade med stenramen via flyglar och dylikt, varför de idag företer ett stympat intryck sedan ramen avlägsnats. Vid sidan av dessa som regel enskilda gravar finns allmänna linjens enkla små vårdar, som sällan överstiger en halvmeter i höjd. Under efterkrigstiden blev vårdarna enklare i sina former samt mer uniforma. Detta gravskick kan betraktas som ett uttryck för ståndssamhällets utjämning. Under senare tid har det börjat synas en större variation i form och material, vilket speglar en ökande individualism. I viss utsträckning har äldre vårdar återanvänts genom att de vänts och fått ny inskription, medan den gamla kunnat stå kvar och fortsätta förmedla information.

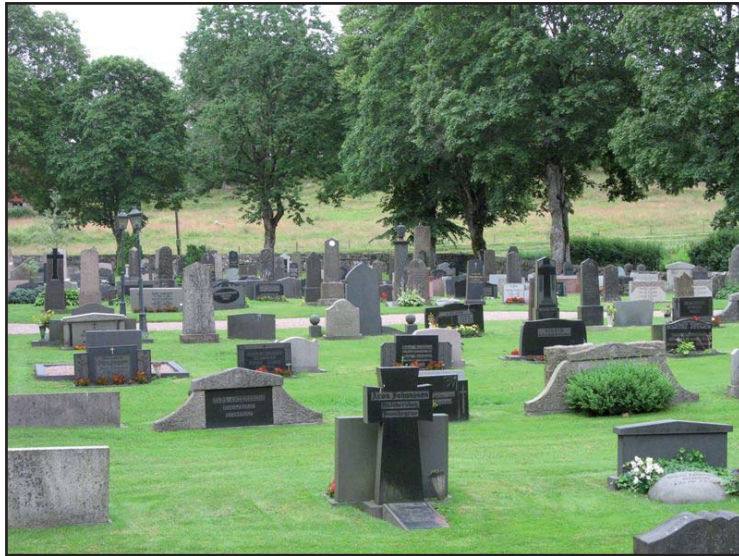
Bårhus

Bårhuset från 1958 är ritat av arkitekt Boo D:son Widén. Planen är sexkantig genom långsidornas svaga vinkling. Fasaderna är slätputsade och vitkalkade. Porten på östra gaveln är en pardörr klädd med kopparplåt. Särpräglade är det branta, valmade sadeltaket som är neddraget till specialritade stuprör på långsidorna. Taket bär en skivtäckning av kopparplåt med förskjutna hakfalsar.

Ekonomibyggnad

Mot kyrkogårdsmuren är två byggnadskroppar med en betongtrappa upp till kyrkogården emellan sig. De är slätputsade och avfärgade med en gulbruten vit kulör. Deras plantak är täckta med tjärpapp. De är uppförda omkring 1940 och har en modern prägel. Den ena byggnaden omdanades 1964 till pannrum, men är idag garage.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter A i förgrunden och B i bakgrunden.

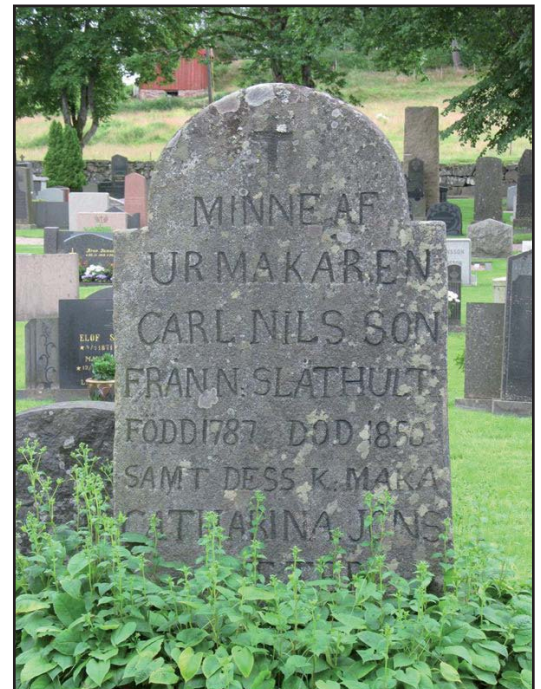
Kvarter A och B

Allmän karaktär

Med kvarter A och B avses de jämnstora ytorna söder om kyrkan. Dessa är idag stora gräsytor med nord-sydliga gravrader, lagda mot varann. Flera gravar är familjegravar från 1900-talet.

Gravårdstyper

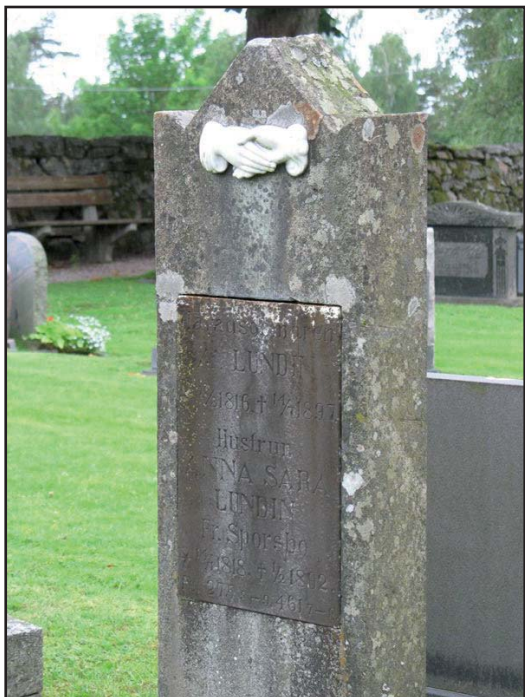
Kvarteren har ett blandat vårdbestånd som spänner från 1850 till idag. I kvarter A domineras intrycket av låga och breda vårdtyper från 1930-talet och framåt medan inslaget av högresta äldre vårdar är större i B. Flertalet av de äldsta vårdarna återfinns på båda sidor om gången fram till kyrkan. Äldst är en stor handhuggen granitvård över den på sin tid välkände urmakaren Carl Nilsson i Slåthult. I de båda gravraderna återfinns fyra kyrkovårdar, en av dem har en handhuggen granitvård från 1861 och en annan en rest gjutjärnshäll från 1877 av en typ som tillverkades vid såväl Häryd som Åminne bruk. En tredje kyrkovärdssten är från 1898 av polerad svart granit och har en infattad Thorvaldsenbiskvi, ”Dagen”. Från 1890-talet finns två särpräglade vårdar i marmor respektive granit med relief av två hälsande händer, den ena rest över en gästgivare, den andra över en häradsdomare. Kvarterens mest individuellt utformade vård är en hög kolonn av svart granit från 1922 med rankdekor och urna. I kvarter B kan särskilt uppmärksammas – vid sidan av ovannämnda karaktäristiska vårdar – ännu en handhuggen vård från 1856 och ett gjutjärnskors från 1884. Tidigare har en stor del

Handhuggen granitvård från 1850 över urmakaren Carl Nilsson, en av kyrkogårdens äldsta stenar på ursprunglig plats.

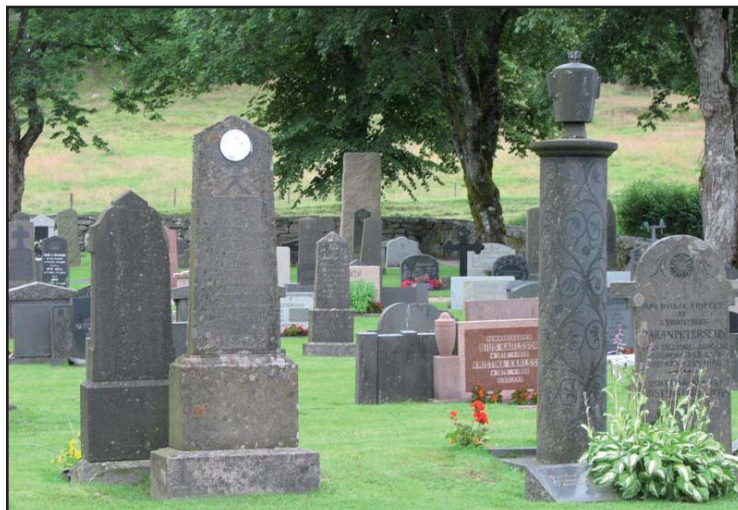
Gjutjärnskors och obelisk.

Gravsten från 1890-talet med inskriptionsplatta och händer i marmor. En handfull sena 1800-talsstenar på kyrkogården har marmorplattor.

Endast ett fåtal gravar har kvar sin grusbädd. I många fall har vårdarna varit samkomponerade med en stenram, varför de utan denna mister sina proportioner.

Resliga stenar i kvarter B längs gången.

av gravarna haft grusbädd med inramning. Idag kvarstår endast fyra grusbäddar med stenram, den äldsta med vård från 1896 över en småskollärare. Titlar är vanligt förekommande på vårdar fram till och med 1950-talet, förutom ovannämnda titlar rör det sig om hemmansägare och lantbrukare – vilka är vanligast – och riksdagsman, tråddragare, soldat, häradshövding, disponant, folkskollärare, predikant, fabriksarbetare, trävaruhandlare, stationsmästare, lärarinna, kyrkvaktmästare, garvare, byggmästare. I en rabatt i vinkeln mellan torn och långhus ligger en på mitten sönderbruten gravhäll i granit, sannolikt från 1300-talet. Den nu svårt vittrade latinska inskriptionen berättar att den lagts över en ”Sven”.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarteren är två gamla köpegravsområden där de finaste platserna varit de längs gången till kyrkan. Gravvårdsbeståndet är rikt och varierat i ålder, form och material. Äldre högresta vårdar i framförallt kvarter B ger ett dynamiskt intryck och förmedlar historiskt djup. I övrigt rör det sig om låga och breda stenar från 1900-talets mitt och andra hälft. Den tidigare karaktären av grusgravskvarter är idag helt borta, de få återstående grusgravarna är närmast av ett pedagogiskt intresse. Det kulturhistoriska värdet är i första hand knutet till enskilda gravvårdar. Ett särskilt intresse tilldrager sig tre handhuggna granitvårdar från 1850- och 60-talen, uttryck för en långlivad lokal gravkonsttradition. Värdefulla representanter för den första industriella gravvårdsproduktionen är två gjutjärnsvårdar som kan knytas till bygdens järnbruk. Förutom genom ålder eller hög konstnärlig kvalitet får vårdar ett värde genom titlar, vilka berättar om socknens historia. Titlarna i kvarteren speglar det gamla bondesamhället och framväxten av stationsområdet Smålandsstenar med dess industri. Den medeltida gravhällen är ett omistligt historiskt dokument.

Sydöstra delen av kvarter C, från öster. Observera sorgeträdets.

Kvarter C

Allmän karaktär

Kvarter C kallar jag ytan norr och öster om kyrkan. Denna består egentligen av fem mindre kvarter som slagits samman till ett genom borttagandet av grusgångarna emellan dem. Således rör det sig nu om en stor sammanhängande gräsyta med gravar i nord-sydliga rader mot varann. Det går ännu att utläsa vissa kvarter. Öster om koret är ett område med stora, gamla familjegravar. Längs kyrkogårdsmuren i norr är också en egen del, vilken i sin förlängning mot sydväst övergår i ett ”museikvarter” med uppställda äldre vårdar. Ett par sorgeträd och en gammal lönn betyder mycket för intrycket av kvarteret.

Gravvårdstyper

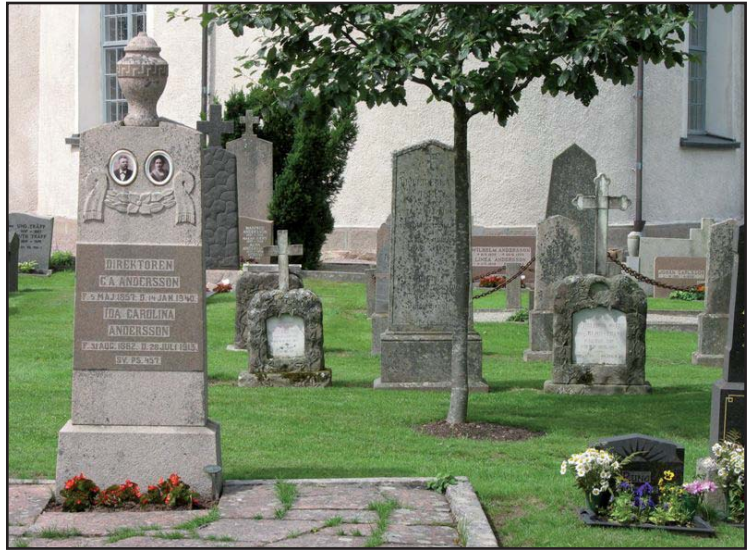
Majoriteten av vårdarna utgörs av låga och breda stenar från omkring 1940 till idag. De äldre är strama i formspråket och ofta av svart granit. Många av dessa är resta på familjegravar. Inslaget av äldre, ofta mer högresta, vårdar är framträdande i söder vid sakristian och i sydost. Tre kyrkoherdeggravar finns vid sakristian. Den äldsta utgörs av en stor och föga tuktad, rest granithäll från 1799 över prosten Daniel Bexell. Denna är kyrkogårdens äldsta vård på ursprunglig plats. Något yngre är den stramt nyklassicistiska kalkstensvården från 1810 över prosten Anders Nyman med fru. En polerad vård av svart granit är rest 1904 över kyrkoherde C F Hadders. Invid denna är en annan reslig vård från 1929 över en kantor. Bland de äldre vårdarna märks bl.a. en från 1884 med Thorvaldsenbiskvin ”Dagen” infattad. Från 1876 finns ett gjutjärns kors.

Låga vårdar från omkring 1940 och framåt dominerar intrycket av kvarterets norra och västra del.

Stora vårdar över kyrkoherde Hadders och kantor Lagerstedt vid sakristian.

De stora familjgravarna öster om koret. I förgrunden direktör C A Anderssons grav med fotografier och där bakom kyrkoherde Oséens med karaktäristiska kalkstens- och marmorvårdar av nordtysk typ över hustrun och barnen.

Familjegrav med karaktärsskapande inramning av pollare och kätting.

Parstenar från 1700-talet i sandsten.

Ytan öster om koret har en utpräglad högreståndskaraktär. Den domineras av prosten P E Oséens familjegrav med nio resta vårdar från 1867 – 1923. Fyra av dem är i kalksten med murgrönsrelief samt plattor och kors i marmor (en av dem är söndersprucken). Tidigare har vårdarnas samhörighet klargjorts av en inhägnad. Nu återstår endast fyra inramade familjegravar i kvarteret, varav tre med grusbädd. Av dessa har en pollare och kätting, de andra stenramar. Iögonenfallande är direktör C A Anderssons grav från 1913 med infattade fotografier av denne och maken på dess höga urnkrönta sten i ljus granit.

Kyrkogårdens mest särpräglade grav återfinns i raden längs kyrkogårdsmuren. Det är en romanskt influerad sarkofag i marmor över E Wickström, ägare till godset Isberga under 1900-talets förra hälft. Kistan står på stenbelagd yta med infattad mosaik, omgiven av ett lågt smidesstaket. I samma rad återfinns en löst liggande marmorplatta över en av godsets tidigare ägare, O Kollander, död 1896. Denna ligger under en hängalm, ett s.k. sorgeträd, vilket var vanligt som gravprydnad kring förra sekelskiftet. I raden återfinns en otuktad granithäll lagd över prosten Daniel Nordin, vilken dog 1854. Denne blev vida känd som en kraftfull ivrare för utvecklingen av jordbruk, kultur och sunt leverne i Västbo härad. Från 1930-talet är två strama granithällar över prosten H Nordström och en sjökaptens samt en sentida över en kantor. I kvarteret finns ytterligare några 1900-talshällar, en av dem mycket storskalig.

Titlarna inom kvarteret återfinns främst på de vårdar som är äldre än 1950-talet. Vanligast är hemmansägare och lantbrukare. Vidare finns lokalredaktör, studerande, adjunkt, soldat, lärarinna, skräd-

Rad av gravar längs norra kyrkogårdsmuren med stora hällar och en romanskt inspirerad marmorsarkofag över godsägare Wickström på Isberga.

darmästare, kyrkovärd, missionär, bokhållare, stationsinspektör, stenhuggare, godsägare, kapten, hembygdsvän, landsfiskal, folkskollärare, banmästare, flottningförman, riksdagsman.

De musealt uppställda vårdarna står längs västra kyrkogårdsmuren och längs kyrkans nordsida. Äldst är ett sannolikt medeltida gravkors av granit med ristad dekor. Från 1741 – 95 är fem parstenar i sandsten med inskription i relief. Från 1729 – 1874 är 13 likaså handhuggna vårdar av granit. Somliga är mycket grovt tuktade medan andra har fint arbetade krön. Inskription och eventuell dekor är inristad. Från 1873 – 87 är tre gjutjärnskors och från 1867 ett smitt hjulkors med löv och flöjel.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter C har genom hopslagningen av flera mindre kvarter fått en något sammansatt prägel. Det dominerande draget är raderna av låga vårdar från 1930-talet och framåt, vilket i kombination med den sammanhängande gräsytan ger en vanlig efterkrigstida karaktär. Det kulturhistoriska värdet ligger i avgränsade områden och enskilda vårdar. Ytan närmast sakristian och öster om koret har haft en hög status. Här återfinns flera kyrkoherdegravar från 1799 till 1904. Området präglas av högresta vårdar från 1800-talet och tidigt 1900-tal, där bl.a. en direktörsgrav med infattade fotografier har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Fyra gravar har behållit sina inramningar, vilket gör att detta är den enda del av kyrkogården där vi idag kan skapa oss en bild av hur tidigare majoriteten av gravarna var utformade. Ett antal vårdar i kvarteret besitter höga konstnärliga värden och har i vissa fall en rent individuell utformning, däribland en i raden av högrestandsgravar längs norra

Gjutjärnskors och handhuggen granitvård, båda från 1800-talets mitt.

Smideskors från 1867, det enda bevarade på kyrkogården.

kyrkogårdsmuren. I nämnda rad är ytterligare två kyrkoherdar begravna. Flera vårdar i kvarteret förmedlar genom titlar person- och lokalhistoria. De båda sorgeträden är ett stämningsskapande uttryck för det förra sekelskiftets romantiska kyrkogårdsideal. Ett ansevärt antal musealt uppställda vårdar av granit, sandsten och järn längs kyrka och kyrkogårdsmur berättar om gravkonstens utveckling i bygden under 1700- och 1800-talen. Handhuggna vårdar fram till så sent som 1870-talet har ett mycket högt värde, liksom den tidiga industrialismens gjutjärnskors.

Kvarter D.

Kvarter D

Allmän karaktär

Kvarter D benämns här kyrkogårdens nordöstra kvarter, vilket tillkom 1881. Det består av nord-sydliga gravrader med vårdar vända mot öster och mot gången i väster.

Gravvårdstyper

Gravvårdsbeståndet utgörs av småskaliga vårdar från 1910-, 20- och 30-talen samt låga breda vårdar från 1940-talet och fram till idag. Äldst är en högrest granitvård från 1886 med marmorplatta och Thorvaldsenbiskvin "Dagen". De äldre gravläggningarna har skett kronologiskt i linje, vilket är typiskt för allmänna linjen, men det rör sig inte enbart om ensamgravar utan också om par- och familjegravar. Titlar förekommer på en liten del av vårdarna: hemmansägaren, lantbrukaren, grenadjären, "trotjänaren på Isberga", mjölnaren, smeden, pastorn, soldaten, lärarinnan, urmakaren, parkettläggaren. Vid kyrkogårdsmuren i öster är en rad med ett 30-tal små liggande stenar på barngravar från 1914 – 2004, med tyngd-

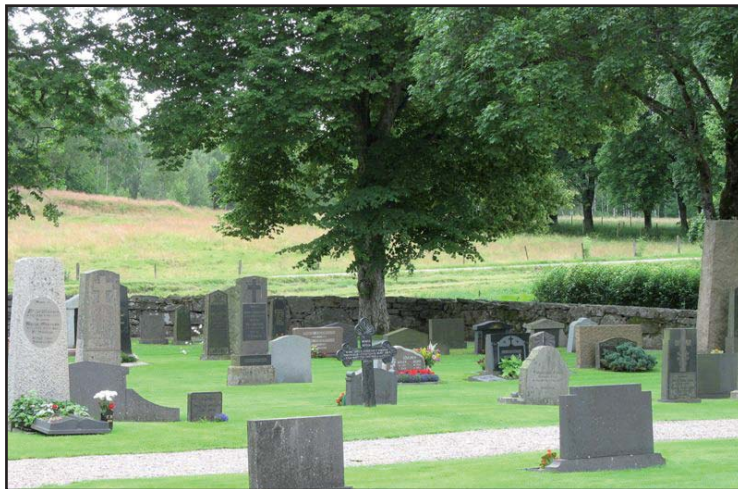

Barngravar längs kyrkogårdsmuren.

punkt på 1900-talets förra hälft. Överlag är de av polerad svart granit med enkel form.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter D har ett förflutet som linjegravskvarter, men har ej varit en utpräglad allmän linje. Intrycket idag är det av ett blandat vårdbestånd med låg profil. Det kulturhistoriska värdet ligger främst i enskilda äldre vårdar eller vårdar med titel. Sistnämnda berättar om olika yrkesroller i socknens historia, yrken som kanske inte längre finns. Av ett strukturellt intresse är den separata raden med små vårdar på barngravar, en ännu levande tradition.

Kvarter E.

Kvarter E

Allmän karaktär

Kvarter E benämns här kyrkogårdens sydöstra hörn. Det består av nord-sydliga gravrader mot varann.

Gravvårdstyper

Vårdbeståndet är blandat, hälften hör ihop med gamla köpegravar medan den andra hälften är låga och breda vårdar från omkring 1940 och fram till idag. De äldsta vårdarna är två gjutjärnskors från 1879 respektive 1880 vid gången i väster. Flertalet av vårdarna från decennierna kring 1900 är högresta med form av bautasten eller obelisk. Störst är en långt över två meter hög bautasten från 1918. Bland andra vårdar med en individuell framtoning märks ett granitkors med från 1923 med keltiskt inspirerad ornamentik. Flera av gravarna är familjegravar, de från 1930-, 40 och 50-talen har vanligen strama, låga vårdar av svart granit. Alla gravar hade ursprungligen grusbädd och häck- eller stenram. Idag kvarstår en-

Wallentins bautasten från 1918 är kyrkogårdens största gravsten.

Rester av borttagna grusbäddar: stenramstycken med inskription.

dast två. Av några stenramar kvarstår huvudändens bit med inskription, vilken ger ett stympat intryck. Flera vårdar kan uppvisa titel: banvakt, smedmästare, urmakare, skogsinspektör. Hemmansägare och kyrkovärd är vanligast. En liten enkel vård från 1946 över en estnisk medborgare minner om den baltiska flyktingströmmen till Sverige 1944.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kvarter E är ett köpegravskvarter från förra sekelskiftet, vars karaktär försvagats på vanligt vis genom borttagandet av grusbäddar och inramningar. De två återstående grusbäddarna har närmast ett pedagogiskt intresse. I övrigt ligger det kulturhistoriska värdet hos enskilda vårdar. I första hand gäller detta det äldre mer högresta vårdbeståndet, vilket ger kvarteret dynamik och ett historiskt djup. Även vårdar med titlar har ett värde genom det de berättar om socknens historia.

Nya kyrkogårdens huvudaxel med ceremoniplats/minneslund som avslut.

Nya kyrkogården och minneslund

Allmän karaktär

Nya kyrkogården är uppbyggd längs en nord-sydlig axel som löper från gamla kyrkogården på en svag förhöjning. Gravkvarteren är placerade på ömse sidor om denna. Axeln utgörs av en gång av kalkstensplattor som leder fram till en minneslund/ceremoniplats i norr där förhöjningen slutar och övergår i en ännu outnyttjad slänt. Längs gången är gravar med rygghäckskantade vårdar vända mot denna. Rygghäckarna avgränsar de tre gravkvarteren från varann och har rätvinkliga utlöpare i sina ändar. Det västra kvarteret är föga utnyttjat med gravar vända mot väster. I det östra kvarteret

är nord-sydliga gravrader med vårdar vända mot en mindre gång i samma riktning, vilken delar det i två halvror.

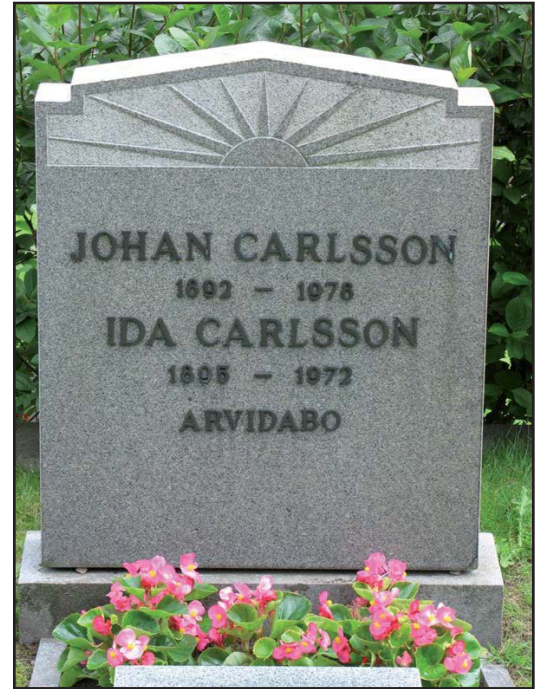
Ceremoniplatsen fungerar idag som minneslund. Den har en halvrund gräsyta kantad av kalkstensplattor och längs rundningen även av en måbärshäck. I fonden reser sig ett högt, omålat träkors. I samband med omdanandet till minneslund placerades ett naturstensblock med inhugget bibelord och några små granitpelare från blommor.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna är från 1960 till idag och har en låg profil. De äldre från 1960- och 70-talen är vanligen av ljus granit och är något högre än breda. Deras formspråk är stramt. Ett fåtal av dem bär titel, vanligen hemmansägare, men här finns även lantbrukare, grenadjär, direktör, verkmästare och åkeriägare. Familjegravar förekommer inte. Dessa de äldsta vårdarna återfinns längs mittgången. De sentida vårdarna i östra kvarteret har en större variation i form och material med bl.a. högpolerad färgstark bergart. Längs östra muren är några urngravar från 1978 – 1996 med små liggande stenar.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Nya kyrkogården från 1958 har en stram gestaltning skapad av den i länet flitige Ivar Andersson, stadsträdgårdsmästare i Jönköping. Det kulturhistoriska värdet ligger i de övergripande strukturerna med starkt markerad huvudaxel som slutar i en till minneslund omdanad ceremoniplats. Vårdarna har i tidens anda en låg profil, vilket speglar ståndssamhällets utjämning. De få titlarna bland de äldre vårdarna speglar olika yrkesroller under 1900-talet i socknen.

Tidstypiskt stram 1970-talsvård med kopparbokstäver.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet

Villstads kyrkogård har medeltida ursprung, om vilket en medeltida gravhäll skvallrar. Kyrkogården består av en gammal och en yngre del. Gamla delen utgör en egen helhet med kallmurar och bitvis bevarad trädkrans. Av det tidigare omfattande grusgångssystemet kvarstår endast några breda huvudgångar. Det dominerande intrycket är likväl det av en traditionell landsbygdskyrkogård. Ingångarna har putsade grindstolpar från 1800-talet med smidesgrindar ritade 1943 av Kooperativa förbundets arkitekt Dag Ribbing. Huvudingången i söder är särskilt framhävd. Kyrkomiljön vid Nissan är sammanhållen med prästgård, klockarboställe, f.d. skola och lärarbostad samt kyrkstallar. Två järnåldersgravfält visar på att platsen har förhistorisk kontinuitet.

Kyrkogårdens gamla del med den gustavianska kyrkan har ett rikt gravvårdsbestånd från 1700-talet till idag. De äldsta vårdarna är musealt samlade vid västra kyrkogårdsmuren och kyrkans norra långsida. Handhuggna vårdar av granit och sandsten representerar långlivade gravkonsttraditioner i bygden. Ett antal gjutjärnvårdar, varav fyra på ursprunglig plats, är uttryck för den första industriella gravvårdsproduktionen, kopplad till bygdens järnbruk. Ett stort antal högresta vårdar från decennierna kring sekelskiftet bidrar till att ge gravkvarteren en dynamik och ett historiskt djup. Några vårdar har en påtagligt individuell utformning och besitter höga konstnärliga värden. Påtagligast är inslaget av äldre vårdar på kyrkogårdens södra och mest välexponerade del. Här har det rört sig om rena köpegravskvarter. Ett kvarter i nordost har mer av linjegravskaraktär med bl.a. en rad av barngravar. Särskilt hög status har området öster om koret och invid sakristian besuttit. Där återfinns kyrkoherdegravar från 1799 och framåt samt några stora familjegravar. Öster om koret är också enda delen av kyrkogården där vi ännu kan uppleva något av kyrkogårdens tidigare sekelskifteskaraktär med inhägnade gravar. Genomgående har grusgravar och inramningar annars avlägsnats från kyrkogården till förmån för lättskötta gräsytor, detta är en vanlig utveckling på länets kyrkogårdar, vilken haft till följd att det kulturhistoriska värdet främst finns i enskilda vårdar. De få spridda grusgravarna på övriga delen av kyrkogården har närmast ett pedagogiskt värde. Två sorgeträd minner om förra sekelskiftets romantiska parkideal.

Nya kyrkogården från 1958 är ritad av Jönköpings stadsträdgårdsmästare Ivar Andersson, vilken varit mycket flitig i länet. Uppbyggnaden är stram med en nord-sydlig axel som slutar i en med ett dominerande träkors markerad ceremoniplats, nu minneslund. Denna struktur har ett högt gestaltningmässigt värde. De låga

vårdarna är av vanlig efterkrigstida typ och speglar i motsats till gamla kyrkogårdens monument ståndssamhällets utjämning. I ena hörnet står ett samtida bårhus ritat av arkitekt Boo D:son Widén med särpräglad takresning.

Flera vårdar med titel speglar såväl det gamla bondesamhällets sociala sammansättning som framväxten av stations samhällena Smålandsstenar och Skeppshult med deras industrier.

Kyrkogårdar rymmer information om personer, gårdsnamn och försvunna yrken. På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar och gravrätter ändras. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och att gravvårdar från olika tider finns representerade.

Att tänka på i förvaltning av kyrkogården:

- Villstads kyrkogård ingår i en väl sammanhållen kyrkby, vilken är klassad som riksintresse för kulturmiljövården samt naturreservat.
- Murar, grindstolpar, smidesgrindar, grusgångar och äldre träd är viktiga delar av kyrkogårdens karaktär.
- Vårdar äldre än 1940 eller med titel bör bevaras på plats. Vårdar äldre än 1850 och järnkors skall finnas med på kyrkans inventarieförteckning.
- Området öster om koret med enhetligt bestånd av äldre familjegravar, till viss del med bevarade inhägnader och belagd yta.
- Nya kyrkogårdens strama uppbyggnad.

Referenser

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)
 Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA. (JLST)
 Villstads församlings arkiv.
 Växjö stifts frågelista om kyrkogårdar 1949.

Tryckta källor

Kulturhistorisk utredning och bevarandeförslag för Gislaveds kommun.
 Jönköpings läns museum 1981.
 Ny Smålandsbeskrifning. Västbo härad. Växjö 1909.
 Rogberg, Samuel. Historisk beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.
 Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala 2003.
 Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm 1931.
 Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län IV. Uddevalla 1957.
 Träff, Uno. Villstads kyrka. Smålandsstenar 1970.

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: 336/05
 Beställare: Växjö stift
 Fastighetsägare: Villstads kyrkliga samfällighet
 Rapportansvarig: Robin Gullbrandsson
 Foto: Robin Gullbrandsson
 Län: Jönköpings län
 Kommun: Gislaveds kommun
 Socken: Villstads socken
 Fastighetsbeteckning: Villstad 1:1 och 2:1
 Belägenhet: Ekonomiska kartans blad Vill-
 stad 5D 8e

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv